

9.7.2003

האוניברסיטה העברית בירושלים

הפקולטה למדעי החברה

המחלקה למדע המדינה

היבטים חברתיים ופוליטיים של אי-שיויון בישראל

ד"ר מיכאל שלו

מבחן סוף שנה

1. אי השיוויון הכלכלי בישראל מתאפיין במספר חלוקות מגזריות שעליהן מתבססים הפערים בחברה. החלוקות המגזריות הללו מקבלות בדרך-כלל צורה דיכוטומית: יהודים מול ערבים, אשכנזים מול מזרחיים, חרדים מול לא-חרדים, אזרחים מול עובדים זרים, גברים מול נשים. אך קיימים גם פערים מורכבים יותר, למשל הפער על בסיס משלח יד, או הפער על בסיס גיל, המתאפיין בצורת סינוס: הכנסה נמוכה בשנות ה-20 לחייו של האדם, עלייה משמעותית בהכנסות עם העלייה בגיל, ולבסוף צניחה בהכנסות (במקרים בהם לא קיימים חסכוניות נאותים) עם הגיע גיל הפנסיה.

כפי שניתן לראות, ישנם פערים שחוצים זה את זה: חלוקת האוכלוסיה היהודית גם בין אשכנזים למזרחיים וגם בין חרדים ללא-חרדים, למשל, או חלוקת כלל אזרחי המדינה ליהודים וערבים וגם לגברים ונשים. לעומת זאת, החלוקה לאשכנזים ולמזרחים היא תת-חלוקה של הקבוצה היהודית בחלוקה בין יהודים לערבים. על כן, בבואנו לנסות ולדרג את הפערים בחברה הישראלית, עלינו לקבוע ראשית כל אמת מידה לפיה ניתן להגדיר מהו פער גדול יותר או קטן יותר. אמות מידה פשטניות מדי, כמו למשל גודל הקבוצה המופלית לרעה, עשויים ליצור מצבים אבסורדיים - נשים תהיינה הקבוצה המופלית ביותר בחברה משום שהן מהוות מחצית מהאוכלוסיה, לדוגמא. יש למצוא אמות מידה מורכבות יותר.

ניסיון להגדרת אמת מידה כזו ניתן למצוא במאמרו של מומי דהן, שם הציג החוקר חלוקה מגזרית לפי אחוז העוני בקרב המגזר. כך, במשפחות שראש משק הבית שלהן מתחת לגיל 65, צועדים בראש רשימת העוני החרדים עם 51.4 ממשקי הבית מתחת לקו העוני, אחריהם ערבים עם 36.6 אחוזים, עולים חדשים - 19.6 אחוזים, מזרחיים - 12.5 אחוזים, צברים - 8.4 אחוזים, ולבסוף האשכנזים עם 4.7 אחוזים בלבד ממשקי הבית מתחת לקו העוני. דהן עצמו מכיר במגבלות אמת המידה הזו עבור מקרים מסוימים. למשל, מדד זה אינו בוחן מגמות לאורך זמן. העולים החדשים, לפי הנתונים שהוא מציג, נמצאים בתהליך של צמצום פערים, והאחוז הגדול של עולים מתחת לקו העוני הוא תוצר של היותם מהגרים שעדיין עושים את דרכם במעלה דרגות השכר. כמו כן, נתונים אלו אינם רגישים לפערים בקרב מעמד הביניים ובינו לבין המעמדות הגבוהים. כפי שמתאר פרגיון במאמרו, האשכנזים תופסים (או תפסו בעת כתיבת המאמר, לפחות) את דרגות הניהול הגבוהות בתעשיות הגדולות, שאז היו בעיקר התעשיות הממשלתיות ואלו שבבעלות ההסתדרות. לפיכך, גם אם המזרחים מצליחים לעלות מעבר לקו העוני, אין בכך כדי להעלים את הפערים הקיימים בינם לבין האשכנזים.

לווין ושטייר ניסו גם הן להביע מספר פערים בחברה על-פי מדד קו העוני, אך הוסיפו שני נתונים חשובים לאלו של דהן: (1) אחוז משקי הבית מתחת לקו העוני לפני תשלומי ההעברה, (2) ואחוז משקי הבית שתשלומי ההעברה העלו מעל לקו העוני. כמו כן חילקו החוקרות את משקי הבית לאלו שבראשם זוג הורים ואלו שבראשם אישה בלבד. ניתן, אם כן, לסדר את הנתונים שהציגו לווין ושטייר בשלושה אופנים שונים:

(1) עוני לפני תשלומי ההעברה, (2) עוני אחרי תשלומי ההעברה, (3) אחוז משקי הבית שתשלומי ההעברה העלו מעל לקו העוני. המדד הראשון מציג לנו את הפערים בשכר במשק, בעוד שהנתון השלישי מציג לנו את ההעדפות של המדינה במתן סיוע לנזקקים לפי מגזרים, כלומר - הפער בזכויות סוציאליות שמוענקות למגזרים השונים. לפיכך, המדד השלישי יסודר בסדר עולה, ולא סדר יורד - שכן ככל שהאחוז גבוה יותר, כך המגזר זוכה לזכויות סוציאליות נרחבות יותר.

נסדר, אם כן, את הנתונים לפי שלושת המדדים:

מיקום	מדד 1	מדד 2	מדד 3
1	חרדים (66.3)	חרדים (51.9)	ערבים (5.2)
2	חד-הוריות (38.9)	ערבים (25.4)	חרדים (21.7)
3	ערבים (26.8)	חד-הוריות (20.7)	ותיקים (31.5)
4	עולים (23.1)	עולים (14.3)	עולים (38.1)
5	ותיקים (10.8)	ותיקים (7.4)	חד-הוריות (46.8)

(המספרים בסוגריים במדדים 1, 2 מייצגים את האחוז באוכלוסיה מתחת לקו העוני. המספרים בסוגריים במדד 3 מייצגים את אחוז משקי הבית שתשלומי ההעברה העלו מעל לקו העוני. הנתונים לגבי חרדים, ערבים, עולים וותיקים מתייחסים אך ורק למשפחות שבראשן שני הורים. הנתונים מתוך מאמרו של לווין ושטייר, טבלאות 1 ו-2.)
נתונים אלו תואמים את הנתונים שהציג דהן גם במדד 2 (הזהה למדד של דהן) וגם במדד 1, אך מדד 3

מצביע על פערים משמעותיים בסיוע שמעניקה המדינה למגזרים שונים, ובעיקר בולט האחוז הנמוך של סיוע לו זוכה האוכלוסיה הערבית בישראל.

ניתן להציע מדד נוסף, שלישי, שאינו מופיע במאמרים שלמדנו, ושאינו ברשותי נתונים כדי להציג את דירוג הפערים שמדד זה יניב, אך אנסה בכל זאת לתאר כיצד יבנה. נבנה מודל שינסה להסביר פערי הכנסות באמצעות סדרה של משתני דמה התואמים לפערים כפי שתוארו לעיל: לאום, מוצא, מין, ותק בארץ ורמת דתיות, כמו גם סדרה של משתנים סוציו-אקונומיים כגון גיל, השכלה ומשלה-יד. מתוך מודל זה נשאב את אחוז ההסבר שמספק כל פער לתוצאה הסופית של המודל. כפי שהודגם במאמרו של כהן, אחוז גדול מהסברי הפערים ניתן למצוא במשתנים הסוציו-אקונומיים, אך נותר פלח לא קטן שאינו מוסבר על-ידם, ואין לי ספק כי החלוקה המגזרית תמלא חלק מן החסר. ככל שמשנתנה-דמה יסביר חלק גדול יותר מהפער (תוך התאמה לגודל האוכלוסיה שהמשנתנה מכסה), כך הפער ידורג גבוה יותר בהיררכיה אותה אנו מנסים לבנות.

ניחוש מחושב עשוי להניב היררכיה כדלקמן: בתחתית ימצאו העובדים הזרים, שזוכים גם למשכורות נמוכות וגם נמנעת מהם עזרה סוציאלית מכל סוג. אחריהם האוכלוסיה החרדית שברובה אינה משתתפת בכוח העבודה. לאחר מכן האוכלוסיה הערבית, אשר, כאמור, זוכים לסיוע סוציאללי מועט בלבד ואף מודרים ממקומות עבודה ממלכתיים (כפי שמראה פרג'ון). אחר-כך אמהות חד-הוריות שסובלות גם מהכנסה נמוכה

יותר בשל אפליה וגם מתקציב נמוך יותר למשק הבית בשל היותן מפרנסות יחידות. אחריהן יבואו, בקרבה גדולה אלו לאלו, המזרחיים והעולים החדשים, ובראש הפירמידה יעמדו האשכנזים והצברים.

2. הסברים לאי-שיוויון אתני בישראל

שלושה סוגים של אי-שיוויון אתני בישראל נידונו במהלך הקורס - לאומי (יהודים-ערבים), עדתי (אשכנזים-מזרחיים), ואזרחי (אזרחים-עובדים זרים). בתשובה זו אנסה לעמוד על ההסברים השונים שניסו החוקרים להציע לפערים הללו, ולראות האם ניתן למצוא קו משותף בין ההסברים.

ראשית אציג את עמדתו של יואב פלד בנוגע לאי-השיוויון האתני. פלד אינו עוסק באי-השיוויון הכלכלי האתני, אלא דווקא בזה הפוליטי, כפי שהוא מתבטא הן ביכולתם של הערבים אזרחי ישראל להשפיע על קבלת החלטות במדינה, והן בזכויות המוקנות להם מתוקף חוק. לטענתו של פלד, ישראל היא דמוקרטיה רפובליקנית, שבה הטוב המשותף נקבע על פי קווים אתנו-לאומיים. משמעות הדבר היא כי לאוכלוסיה הערבית עומדות הזכויות הליברליות הקיימות בכל דמוקרטיה מתוקנת, אך כאשר באים לדון במטרות המשותפות של המדינה, אין לערבים אפשרות לתרום לדיון. הערבים אזרחי ישראל, מבחינת המדינה, הם בעלי "אני משולל תוכן", כלומר, על פי הגדרתו של פלד, אזרח משולל תכונות פרטיקולריות כגון השתייכות מגדרית, מעמדית, אתנית וכד'. ככאלו, הם אינם יכולים להוות, מבחינת המדינה, חלק מ"קהילה מוסרית בעלת ייעוד משותף" (עמ' 23), שהיא המדינה.

משמעות האפיון הליברלי לו זוכים הערבים בדמוקרטיה הרפובליקנית הישראלית הוא כי זכויותיהם, הגם שהן קיימות ונשמרות במצב העניינים הרגיל, אינן זוכות להגנה כאשר ישנה התנגשות בינן לבין צרכי הקבוצה הדומיננטית - קרי היהודית. כך, זכותם של הערבים אזרחי ישראל לקניין על קרקעותיהם בוטלה במקרים רבים כאשר המדינה מצאה לנכון להלאים קרקעות ערבים לצרכיה. מיותר לציין כי הפקעה מקבילה של קרקעות יהודים אינה מתרחשת בתדירות דומה.

רוזנהק ושליו גם הם מקבלים את טענתו של פלד כי האוכלוסיה הערבית זוכה לזכויות ליברליות בעוד שהאוכלוסיה היהודית זוכה לזכויות רפובליקניות, אך בעוד פלד הגביל את הניתוח שלו לזכויות פוליטיות, מדגימים רוזנהק ושליו כיצד הבדלים אלו באים לידי ביטוי גם במונחים כלכליים. כך, למשל, קצבאות ילדים ניתנו רק במשורה לאזרחים ערבים, בעוד שהאזרחים היהודים נהנו מקצבאות מוגדלות מתוקף היותם "יוצאי צבא". מגבלה דומה הושתה גם על קבלת סיוע לרכישת דירה ליוצאי צבא בלבד. גם בינוי למען אזרחים ערבים, בתקופה מוקדמת יותר, היה מצומצם ביותר, ובוודאי אם נשווה אותו אל מול הבינוי למען האוכלוסיה היהודית באותה תקופה.

אך החוקרים מדגישים כי בעוד שבמקרה של אפליה בדיור היו "שיקולים ציוניים" (p. 311) ברורים, הרי שבאפליה בקבלת קצבאות ילדים מדובר היה באפליה מבנית ולא מכוונת. כלומר - המדינה לא כיוונה את חוקיה והנחיותיה כדי למנוע, בשלבים הראשונים, כספים מהאוכלוסיה הערבית, אלא שהמדינה פשוט הייתה **עיוורת** לאוכלוסיה זו, ומניעת הכספים ממנה הייתה יותר תוצאה של היסח הדעת מאשר של מדיניות מכוונת. בהמשך, כאשר האפליה נעשתה ממוסדת ומכוונת, האינטרס לא היה "אינטרס ציוני", אלא פשוט רצון ש"לא לבזבז כסף". מטרת מדיניות הרווחה הייתה להקל על העולים המזרחיים, והאוכלוסיה הערבית פשוט לא היוותה קהל יעד לתוכניות הללו.

בניגוד לדעתו של פלד לפיה אין ולא יכולה להיות תנועה ממצב "אתנו-לאומי" לעבר מצב יותר ויותר "ליברלי", רואים רוזנהק ושלו התקדמות לעבר עתיד ליברלי יותר. ודוק - אין מדובר כאן בהתקדמות מחוייבת המציאות או ב"חוק הקידמה" (p. 312), אלא בדיאלקטיקה של ההיסטוריה האנושית: אותה מדיניות של קו-אופטציה שנועדה להשקיט את המגזר הערבי, כמו גם כיבוש השטחים, הביאו לשיפור יחסי במצבם של האוכלוסיה הערבית ולחיזוק כוחם הפוליטי של הערבים, שהובילו בהמשך לצמצום האפליה הממוסדת נגדם.

בניגוד גמור לעמדתם של רוזנהק ושלו כאילו הפגיעה בזכויות הערבים לא הייתה מכוונת אלא הייתה תוצר לוואי של עיוורון ממסדי לאוכלוסיה הערבית, טוענת כזום כי אפליית הערבים הייתה חלק ממהלך דו-שלבי של הדרה בדרך של מזרוח של אוכלוסיות בישראל. בהשענה על רעיון האוריינטליזציה מבית מדרשו של סעיד, מציגה כזום את ההיסטוריה היהודית כסדרה של "מזרחים" - מזרוח האוסטיוודן על-ידי היהודים הגרמנים שמוזרחו בתורם על-ידי הגרמנים; מזרוח היהודים המזרחיים על-ידי היהודים הצרפתיים, שמוזרחו בתורם על-ידי הצרפתים; ולבסוף, עם הקמת התנועה הציונית ומדינת ישראל - מזרוח יהודי ארצות ערב על-ידי היהודים האשכנזים, ומזרוח הפלשתינים על-ידי שתי הקבוצות היהודיות גם יחד.

לטענתה של כזום, מזרוח יהודי ארצות ערב לא היה מחויב המציאות - "האשכנזים הוותיקים לא זכו בכל הטבות חומריות מהדרת המזרחים דווקא", אבל "מרגע שהמוצא האתני היה לציר סביבו נקבעה ההדרה, הטבות חומריות נהפכו לרווח הנובע מזהות, והמוצא האתני נהפך לשסע המרכזי בחברה הישראלית" (עמ' 412). כלומר - הדרת המזרחיים הייתה פשוט נוחה לאשכנזים, ומרגע שהתבסס אי השיוויון בין שתי הקבוצות, הוא הנציח את עצמו במגוון אמתלות. לעומת זאת, מזרוח הערבים הייתה פעולה מחושבת שנועדה לפייס את היהודים המזרחיים ולעודד אותם להתמערב בדרך של מתן דוגמא שלילית. המזרוח גם שירת את הצורך של האשכנזים למנוע סכנה של "התדרדרות" ללוונטיניות. בהערת שוליים במאמרה מספרת כזום כיצד עולים עיראקים ששוכנו באוהלים וזרקו אבנים על בקתות העץ שנבנו עבור עולים רומניים הושתקו על-ידי כך ש"נאמר להם כי במהרה יגרשו הישראלים את הערבים מכפריהם, והעולים

העירקיים יוכלו לקבל את בתיהם" (עמ' 409, הערה 25). ברור מכאן כי לדעת כוזם בעוד שהדרת המזרחים כקבוצה הייתה מקרית והנציחה את עצמה, הרי שהדרת הערבים הייתה מכוונת ובעלת מטרה ספציפית ומחושבת.

כוחו של המודל של כוזם הוא בהיותו בלתי-תלוי בזמן הגעת המהגרים לישראל - בניגוד לתזזה הנפוצה לפיה מצבם הדומיננטי של האשכנזים נובע מהיותם "דור המייסדים" של הישוב היהודי, בעוד היהודים המזרחים הגיעו מאוחר יותר ונתקלו באליטה מבוססת ומקושרת, הרי שהמודל של כוזם מסביר גם כיצד קבוצות שונות שהגיעו בו-זמנית לישראל קיבלו מעמדות שונים כתוצאה מתיוג של קבוצה אחת כמערבית ושל אחרת כמזרחית. מאמרו של שפיר בוחן לעומק מקרה שכזה, וניתוחה של כוזם משתלב היטב אל תוך התיאור שמובא במאמר זה. שפיר בחן את יצירת הפער בין החלוצים המזרח-אירופאיים לבין העולים התימנים שהובאו לארץ כ"פועלים טבעיים". על-פי תיאורו של שפיר, העולים התימנים הובאו לארץ על-ידי המזרח-אירופאים כדי לסייע להם ב"כיבוש העבודה". האשכנזים הניחו כי התימנים יהיו מורגלים יותר בעבודה קשה בעבור תמורה נמוכה יותר. ניתן לראות כאן אלמנטים של מזרוח שבאו לידי ביטוי במיוחד בכך שחרף האידיאולוגיה שחינכה לכאורה לעבודת אדמה, הרי שאותם "פועלים טבעיים" לא זכו ליחס של כבוד ויקר, אלא נחשבו נחותים. על-פי שפיר, התימנים הובאו כלא-אינטלקטואלים, כ"כמות", לעומת האשכנזים האינטלקטואלים - ה"איכות".

שפיר אמנם אינו מדבר בעצמו על תהליכים של מזרוח, אך קשה שלא לקרוא את הדברים אל תוך מאמרו. אך בעוד שכוזם דיברה על מזרוח כמעט שרירותי של יהודי ארצות ערב, אצל שפיר ניתן למצוא כי המזרוח היה מכוון ולמטרה מאוד מוגדרת - הדרת התימנים מהסקטור הכלכלי שנשמר באופן אקסקלוסיבי ליהודים, ובאופן אקסקלוסיבי עוד יותר ליהודים אשכנזים. בעזרת כוחם הפוליטי הצליחו האשכנזים להשתלט על אדמות ההסתדרות הציונית וקק"ל, והותירו את התימנים להאבק לבדם בסקטור הפרטי המעורב למען "כיבוש העבודה".

ראינו, אם כן, עד כה כיצד בראשית ימי הציונות והמדינה, הופעלה מדיניות של הדרה כנגד הקבוצות שאיימו על הקבוצה האשכנזית הדומיננטית - הרי הן הקבוצה המזרחית והקבוצה הערבית. בין אם נקבל את הגישות הטוענות כי ההדרה הייתה מכוונת ובין אם נקבל את הגישות הטוענות כי ההדרה הייתה אגבית או שרירותית, ברור כי הקליפה הליברלית הקיימת במדינת ישראל, כמו גם האתוס הרפובליקני-יהודי עליו מבוססת המדינה, חייבו לפחות מראית עין של שיוויון בפני החוק לכל הקבוצות במדינה.

בשל כך מהווה אוכלוסיית מהגרי העבודה מקרה מבחן מעניין להתנהגותה של המדינה: האם תפעל המדינה על בסיס ליברלי, כפי שמדינת ישראל מתימרת להיות? האם תפעל על בסיס רפובליקני כפי שטען פלד שהיה במקרה הדרת הפלסטינים? או שמא תפעל, כפי שעולה ממאמרה של כוזם, על בסיס אתנו-לאומי

בוטה, שהופך את האחר ליריב שיש להאבק בו ישירות? מקרה העובדים הזרים הוא מעניין משום שאין למדינה מחויבות על פי חוק להגן על הפועלים הזרים, וביכולתה, כפי שאכן עשתה, להמנע מחתימה על הסכמים בינלאומיים שיכפו עליה התחייבויות כאלו. לפיכך, פתוחה בפניה הדרך להתעמר בפועלים הזרים, וכפי שאראה מיד, חלק מסוים מהשלטון בישראל אכן בחר לפעול כך.

ממאמריהם של רוזנהק וקמפ ורייכמן עולה תמונה מורכבת כאשר למעשה המדינה נוקטת, דרך מוסדותיה השונים, בשלוש התגובות גם יחד. מדינת הרווחה מפגינה שיוויון נפש כלפי העובדים הזרים ואינה מטריחה עצמה לטפל בהם או להסדיר בחוק את זכויותיהם. בכך נמנעת מהעובדים הזרים האפשרות לקיים מנגנון סדיר של הצגת דרישות ומימוש צרכים. מצד שני מקיימים מוסדות אחרים של המדינה, ובעיקר אלו שהיו עד לאחרונה תחת שליטת ש"ס, מצוד אחר פועלים זרים במטרה למנוע את השארותם לטווח ארוך בארץ, וזאת מחשש מוצהר כי הם ישתקעו בארץ וישפיעו על אופיה היהודי של מדינת ישראל. מצוד זה משולב ברטוריקה שוביניסטית אודות הפגיעה בציבור היהודי שסובל, לכאורה, מאבטלה גבוהה בשל השיעור הגבוה של מהגרי עבודה באוכלוסייה. מעניין לציין בהקשר זה שמסע ההסברה הצורם הזה נמשך גם בימינו אנו תחת שר פנים שמצהיר דווקא על כוונותיו השפירות בכל הנוגע להקניית זכויות ליברליות לאוכלוסיית העובדים הזרים, ובעיקר הצהרתו של שר הפנים לאחרונה כי בכוונתו לאשר תושבות קבע ואף ליצור מסלול התאזרחות לילדי עובדים זרים שנולדו בארץ או היגרו לישראל בגיל צעיר מאוד.

לבסוף, מציגים שני המאמרים גם את הצד השלישי, המיוצג הן על-ידי ארגונים בלתי-ממשלתיים שמטרתם לסייע למהגרי העבודה בישראל, והן על-ידי עיריית תל-אביב, שבתחומה נמצאת אוכלוסייה גדולה מאוד של מהגרי עבודה. עיריית תל-אביב בחרה, בדילמה בין האינטרס הרפובליקני לאינטרס הליברלי, בזה האחרון - אך גם אז בחרה להדגיש את האלמנט הרפובליקני בהחלטתה: "הסוגיות שהדאיגו את עיריית תל-אביב-יפו, ואשר אילצו להתייחס לנוכחותם של תושביה ה"זרים" החדשים, נסבו סביב הנושאים הבאים: פגיעה בשכבות חלשות עקב תחרות עם מהגרי העבודה על מקומות עבודה; ... ובעיות של פשע, אלימות, שכרות, ומה שהוגדר כ"סטייה חברתית" ... דאגת העירייה הייתה נתונה בראש ובראשונה למניעת פגיעה אפשרית בתושבי תל-אביב-יפו ה"לגיטימיים". (קמפ ורייכמן, עמ' 91).

אם ברצוננו לשפוט בין ההסברים השונים שהוצגו, תוך שימוש במקרה מהגרי העבודה כנייר לקמוס, נגלה כי כל אחד מההסברים מהווה נדבך אחד במכלול תופעת ההדרה ואי השיוויון בחברה הישראלית. חברה זו נחלקת בין האתוס הממלכתי בו עדיין מחזיקה הביורוקרטיה, האתוס האתנו-לאומי שכיום הוא בעיקר נחלתם של הממוזרחים דאשתקד - כלומר קבוצת היהודים המזרחיים, שמנצלת את אותו מנגנון ששימש בעבר להדרתם כדי לחזק את כוחם כיום, ולבין האתוס הליברלי שעובר תהליך של פעפוע מתוך האוכלוסייה

למעלה אל מסדרונות השלטון דרך השלטון המקומי, הקשוב יותר לצרכי התושבים, ודרך ארגונים לא-ממשלתיים שמייבאים שיח של זכויות מארצות המערב אל השיח הישראלי.

אם כן, טענתו של פלד לפיה לא יכולה להיות התקדמות לעבר אתוס ליברלי יותר במדינה התגלתה רק כחצי נכונה. אכן, עושה רושם כי בממוצע, אין התקדמות לכיוון ליברליזציה, אך ממוצע זה מסתיר קיטוב בתוך החברה הישראלית בין סוכנים מסוימים ש"מושכים" לכיוון שיח ליברלי של זכויות שוות לכל, לבין קבוצה שמנסה בכל כוחה לשמר את הדומיננטיות היהודית בישראל ואת העדיפות שניתנת לקבוצה היהודית במדינה. אמנם קשה להחיל את הקביעה על יתר ליברליזם בנוגע לאוכלוסיה הערבית בישראל, אך דבר זה נובע מהאינתיפאדה המתמשכת ומעדויות חוזרות ונשנות - אף כי זניחות מבחינה סטטיסטית - למעורבות של ערבים אזרחי ישראל בפעילות טרור. מעורבות זו, אף כי היא נחלתם של בודדים בלבד, מעוררת חשש וחשד בקרב ישראלים רבים גם בשמאל, ומונעת את התפתחותו של יחס ליברלי כלפי האוכלוסיה הערבית. גם בלי לנקוט בעמדה פוליטית בעד או נגד הסכם זה או אחר, ברור כי בעיית הערבים אזרחי ישראל קשורה קשר הדוק עם בעיית הפלשתינים בשטחים הכבושים. כפי שהגדירו זאת רוזנהק ושלו - התקדמות לעבר יתר ליברליזם בישראל אינה תוצאה של חוק טבעי או "מצעד קידמה" מחוייב המציאות, אלא של דיאלקטיקה סבוכה של גורמים היסטוריים השלובים זה בזה.